

SOSYAL KONTROLÜN BAŞKA FENOMENLERİ: GRAMATİK YAPILAR

Nuh AKÇAKAYA*

Öz

Bu çalışma, sosyal kontrol olgusuna farklı bir açıdan bakmak için tasarlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, sosyal kontrolün dilsel -gramatik-enstrümanlarını konu edinmektedir. Bu dilsel enstrümanlar arasından genel olarak semboller, söylemler ve duygular; özel olarak da marş, slogan, mahalle baskısı, dedikodu ve beddua tartışılmıştır. Tartışılan başlıklar araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Literatür taraması şeklinde gerçekleştirilen bu çalışmanın kapsamı, sosyal kontrolün baskın bir şekilde gerçekleşebileceği dilsel enstrümanlara göre daraltılmıştır. Bunun içindir ki sosyal kontrole tahvil edilemeyecek enstrümanlar üzerinde durulmamıştır. Çalışmada dilsel yapıların özne üzerinde bir tahakkümünün olduğu iddia edilmiştir. Hatta dilsel yapıların sadece söz öbekleri ile alakalı olmadığı, toplumsal kurumların doğasının da dilsel olduğu ifade edilmiştir. Bu argümanların tutarlı bir zeminde ifade edilebilmesi için sosyolojik literatürdeki yapı-fail ilişkisi ele alınmıştır. Böylece gramatik bir kısım mikro yapılar ele alınmış ve sosyal kontrol için yeni bir bakış açısına ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak sosyal kontrolün dilsel enstrümanlarının yapısal bir hüviyete büründüğü ve dilsel yapıların da toplumsal yapı gibi sosyal kontrolü sağlayabildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kontrol, Toplumsal Denetim, Gramatik Yapılar, Dilsel Yapılar

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, e-posta: akcakayanuh@gmail.com

Other Phenomenics of Social Control: Gramatic Structures

Abstarct

This study is designed to study the phenomenon of social control from a different perspective. For this purpose, the study focuses on the linguistic -grammatical-instruments of social control. Among these linguistic instruments, symbols, rhetoric and emotions were discussed in general and the anthem, slogan, neighborhood pressure, gossip and curse in particular. The scope of this study, which consists of a literature review, focuses on linguistic instruments where social control could be predominantly realized. For this reason, instruments that cannot be transformed into social control have not been discussed. In the study, it is claimed that linguistic structures have a dominance over the subject. In fact, it is stated that linguistic structures are not only related to phrases but the nature of social institutions is linguistic. In order to be able to express these arguments on a consistent basis, the relationship between structure-maker in the sociological literature is discussed. Thus, a grammatical microstructure was taken and it is stated that a new perspective was needed for social control. As a result, it is seen that linguistic instruments of social control take a structural identity and linguistic structures can provide social control like social structure.

Keywords: Social Control, Communal Audit, Grammatical Structures, Linguistic Structures

*“Marşlara ayarlanmak hevesindeki sesim
gider şehre ve şaraba yaltaklanarak
biraz ağlayabilmek için
fotoğraflar çektirir
babam
seferberlikte mekkâredir.*

*İnsanın
gölgesiyle tanımlandığı bir çağda
marşlara düşer belki birkaç şey açıklamak
belki ruhların gölgesi
düşer de marşlara
mümkün olur babamı
varlık sancısıyla çağırarak...”*

İsmet ÖZEL

Giriş

Bazı düşünörlere göre marşlar insanın özne olmak isteğini törpöleyen, onu sınırlı bir muhayyileye hapseden, zayıf bir bilinç ile kısır bir dünya görüşüne üye kılan tahakküm enstrümanlarıdır. Benzer bir şekilde İsmet Özel, “marşlara ayarlanmak hevesindeki ses”ten bahsederek marşların insan üzerindeki çekici ve yönlendirici özelliğine atıfta bulunur. Marşların yanında sloganlara da benzer bir açıdan bakılmıştır. Mesela, Cemil Meriç’e (2005, 95) göre “slogan ilkelin ideolojisi” iken Ülgener (2006, 614), sloganı boş kalıp ve klişelerle beraber anar. Gerçekten de sloganın üretilmesi ve toplumsal alanda dolaşıma sokulması önemli oranda klişe üretimi ve tüketimi ile bezer bir süreci içerir. Fakat bu bakış açısının literatürdeki karşılığı bazı düşünörlere göre bireyci ve kötümserdir. Çünkü literatürde bilhassa marşlar ve sloganlar zaman zaman ölçü birimleri, vaaz ve nasihat argümanları olarak da görölmüştür. Mesela, Zijderveld (2010, 182) klişe ve basmakalıp unsurların toplumsal yaşam ve insani etkileşim için belirli oranda işlevsel bir özelliğinin olduğunu kabul eder iken, Birekul (2015, 116), özellikle marşların “grup bilincinin” kazanılmasında önemli bir payeye sahip olduğuna inanır. Bireyci bakış açısının yanında marşlar ve sloganlara insanın neye, ne kadar ve ne coşkunlukla bağlanabileceğinin bilgisini veren unsurlar olarak da bakılmıştır. Bu bakış açısı ise çoğu zaman kolektif ve iyimser bir bakış açısı olarak yorumlanmıştır.

Kolektif bakış açısına göre insan, çevresinde olup biten şeyleri makul ölçüde anlamlandırabilmek için belirli bir düşünce sistematığıne, mantık örgüsüne, anlam haritasına, ideolojiye veya dünya görüşüne sahip olmak zorundadır. Bu zorunluluğun ortadan kalkması sürekli olarak mutsuzluk formları üretir. Marşlar ve sloganlar gibi dilsel fenomenler ise insanın zaruri olarak benimsemesi gereken bu öğretileri içselleştirmesi için önemli birer araçtır. Bu noktada marşlar ve sloganlara, insanın tutarlılık arzusunu temin edebilecek fenomenler olarak da bakılmıştır. Hatta bu edebi

yapıtlar, olmazsa olmaz hükmünde olan bir kısım aidiyet formlarının içinin doldurulması için de zaman zaman zaruri görülmüştür.

Esasında hem iyimser (kolektif bakış açısı) hem de kötümser (bireyci bakış açısı) bakış açısının haklılık ve aşırılık payı vardır. Yani marşlar ve sloganlara hem insan düşüncesini sınırlayan, hapseden ve kontrol eden hem de ona belirli bir alan içerisinde özgürlük tanıyan, yol çizen ve kılavuzluk eden söylemler olarak bakılabilir. Bunun yanında sadece marşlar ve sloganlar değil göstergeler, semboller, söylemler ve duygular yani daha geniş bir ifade ile gramer mantığı olan ve normatif bir hususiyet barındıran bütün fenomenler, insanı kontrol edip onu dönüştürebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında özellikle sosyal kontrol meselesi yalnızca eğitim, ekonomi, ahlak, hukuk ve sair kurumlar üzerinden gerçekleşmemekte marş, slogan, gösterge, fotoğraf, sembol veya dilsel mahiyet taşıyan birçok enstrüman üzerinden de gerçekleşebilmektedir.

Bu çalışma, daha önce sosyal kontrol mekanizmaları olarak işaret edilen bir dizi makro ölçekli kurum ve yapıların ötesinde, mikro¹ ölçekli dilsel sosyal kontrol mekanizmaları üzerine dikkat çekmek için tasarlanmıştır. Bunun içindir ki çalışma temel olarak duygular, semboller, söylemler, göstergeler, marşlar ve sloganlar gibi iç içe geçmiş bir dizi tematik unsurlara odaklanmaktadır. Böylece kadim bir tartışma olan yapı-fail ilişkisi, klasik sosyolojik argümanlar göz önünde bulundurularak yapısal bir bakışla yeniden ifade edilecektir. Ancak yürütülecek olan bu tartışma, alanın bütün bilgisini vermekten ziyade özel bir takım örnek ve doktrinler üzerinden gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla çalışma, kapsamı ve kullandığı argümanlar itibarıyla sosyal kontrolün bütün boyutlarını ortaya

¹ Burada dilsel yapıların mikro sıfatı ile nitelenmesinin sebebi, yapısal hüviyeti barındıran dilin, gramer bakımından toplumsal yapının gramerine göre daha sade ve küçük ölçekli olmasından kaynaklanmaktadır. Mikro sıfatı klasik manada toplumsal çözümleme düzeyinin "bireyci" yönüne atıfta bulunmak için kullanılmamıştır.

koyma iradesinden yoksudur. Nitekim böyle bir amaç da söz konusu değildir. Literatürü tekrar etmemek adına çalışma, yapı-fail dikotomisine odaklanmayacak, semantik ve semiyotik bir çözümleme ile sosyal kontrolün imkânı üzerine odaklanacaktır. Semantik ve semiyotik çözümleme ile hem birey öznesinin edilgenliği tartışmaya açılacak hem de sosyal kontrolün serencamına başka bir açıdan bakılmaya çalışılacaktır.

Çalışma üç bölüm ile yapılandırılmıştır. Birinci bölümde gramatik olan dilsel yapıların bireyler için birer tahakküm unsuru olabileceği vurgulanmıştır. Çünkü söz konusu yapıların sistemi, sistemle ilişkiye giren özneleri edilgenleştirmektedir. Nitekim her sistem, onu kullanmayı arzulayanlara kurallar dayatır ve özneler bu kurallara sistemi kullanabilmek için belirli oranda boyun eğer. Bu durumda insanın muhatap olduğu her sistem, şayet sistemin sosyolojik bir mahiyeti var ise, birer sosyal kontrol enstrümanı olarak karşımıza çıkar. Literatürde tartışılan sosyal kontrolün felsefi-kuramsal temelleri burada ifade edilmektedir. İkinci bölümde sosyal kontrolün klasik enstrümanları yani özellikle klasik sosyologların işaret ettiği enstrümanlar incelenmektedir. Burada ise çalışmanın kendisine zemin bulduğu kavramsal çerçevenin özgünlüğü özel olarak vurgulanmaktadır. Üçüncü bölümde ise sosyal kontrolün klasik sosyologların üzerinde durduğu gibi sadece din, aile, siyaset, eğitim vs. gibi makro kurumlar-yapılar marifetiyle olmayacağı; dil, gösterge, sembol, duygu veya gramatik ve mikro yapılar vasıtasıyla da olabileceği ifade edilmiştir. Yapılan literatür taraması nihayetinde oluşturulan kavramsal ve kuramsal zemin, çalışmanın üçüncü bölümünde tematik örnekler üzerinden anlaşılmasına çalışıldığı için bu bölüm betimleyici bir okumayı teşkil etmektedir. Çalışma bir söylem analizi ve içerik çözümlemesi iddiasıyla değil, sosyal kontrolün mikro fenomenlerinin örneklendirilmesi ve betimlenmesi maksadıyla yapılandırılmıştır.

1. Dilsel Yapıların Özne Üzerindeki Tahakkümü

Sosyoloji literatüründe toplumsal yapının mahiyetine dair şimdiye kadar oldukça fazla bakış açısı ortaya konulmuştur. Yapılan her bir çözümlenin kendinden önceki paradigmlar ile olan bağlantısı literatürde çeşitli düzeyde ana akımlar oluşturmuş, bu akımların içinden çıkan sosyologlar ya bir ekolün temsilcisi ya da bir ekolün büyük oranda eleştireni olarak fikirlerini serdetmiştir. Fakat son zamanların sosyoloji anlayışı içerisinde eğilimlerin birbiri içerisine girdiği, kendinden önceki paradigmların nispi eleştirisinin ve nispi kabulünün birlikte gerçekleştiği bir durum söz konusudur. Bu minvalde özellikle toplumsal yapının işleyişine, değişimine veya en genel anlamıyla onun muhtevasına dair ortaya atılan görüşlerin çatışma, düzen, işlev, mikro veya makro toplumsal çözümlene düzeyleri gibi bir dizi tematik unsurlarla hep beraber ifade edildiği görülmektedir. Bu noktada eğilimleri birleştirip sentetik bir kuram oluşturma çabası makro-mikro, yapı-fail, nitel-nicel gibi bir dizi dikotomik tartışmaların nispeten geride bırakılmasına neden olmuştur. Ritzer (2013) gibi isimler 1980'lerden sonra söz konusu eğilimlerin birleşmesini bir çeşit aşırılıktan uzaklaşmak isteğinin bir tezahürü olarak okumuşlardır.

Sosyolojide geleneksel anlamda toplumsal yapıların bireyler üzerindeki etkileyici, yönlendirici ve biçimlendirici yönüne atıfta bulunan bir kısım paradigmlar yapısalcılık, işlevselcilik veya yapısal-işlevselcilik kavramsallaştırmaları ile tarif edilmektedir. Fakat her ne kadar da yapısalcılar, tıpkı işlevselciler gibi (işlevselcilere çoğu zaman yapısal işlevselciler de denir) yapılar üzerine odaklansa da işlevselcilerin kastettikleri yapılar ile yapısalcıların kastettikleri yapılar aynı şey değildir (Ritzer - Stepnisky, 2014, 614-615). İlgilenilen yapının mahiyetinin farklılık arz etmesi, yapısalcılar ve işlevselcileri (yapısal işlevselcileri) bu noktada ayırmaktadır. Sosyolojideki yapısalcı görüş, toplumsal aktörlerin belirli bir toplumsal yapının üyesi olmasından

kaynaklanan bir dizi kurumsallaşmış eylemlerinin olduğunu, aslında birey öznesinin, özne olmak hüviyetinden büyük oranda yoksun olabildiğini, eyleyenlerin yapının karşısında birer robot mesabesinde olduğunu iddia (Poloma, 1993) ya da ima eden bir eğilimi yansıtmaktadır. Fakat Saussure gibi yapısalcılığın felsefi temellerini atan şahıslar, toplumsal yapıların da ötesinde, yapıları tamamen dilsel bir ifade olarak görmüşlerdir (Saygın, 2010, 11). Yapılara dil nazariyesi ile bakılmasının sebebi, dilin kendi içerisinde bir mantığının, sisteminin ve gramerinin olması ile alakalıdır. Burada konuşulan dil içerisinde nasıl ki cümle kurmanın kendine dair yasaları var ise toplumsal sistemin de kendisine dair bir kısım zorunlu olarak işleyiş kurallarının olabildiği vurgusu söz konusudur. Yani Foucault'nun da (2001, 140) ifade ettiği gibi doğası itibari ile gramerin hüküm koyucu olması gerekmektedir. Fakat burada özne, mutlak olarak gramere uyum göstermeyebilir. Nitekim özne olarak bireyin hem konuşulan dil sistemi üzerinde hem de toplumsal sistem üzerinde bir ihlal inisiyatifinin olması durumu, öznenin -determinist bir yasa mantığı ile- edilgenleştiğini iddia etmeyi olanaksız kılmaktadır. Nasıl ki cümle kuran birey devrik, kuralsız ve eksik cümle kurabiliyorsa bir dil olarak görülebilen toplumsal sistem karşısında da birey, kuralların ihlal edicisi olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenen sosyoloji literatüründe, klasik yapısal işlevselciliğin karşısına çıkarılan mikro anlayışlara dilbilimsel görüşler de eklenince sosyolojik yapısal işlevselcilikten, felsefi yapısalcılığa; felsefi yapısalcılıktan da post-yapısalcılığa doğru bir kayma gerçekleşmiştir. Fakat bugün gelinen noktada toplumsal yapıların birey tarafından üretildiği, bireyin yapıları nispi olarak değiştirme kudretinin olduğu, bunun yanında bireyin yapıların tahakkümü altına da girebildiği noktasında büyük oranda mutabakata varılmış gibidir. Yani 'toplumsal aktörler kendini üreten yapıları üretir' (Öğütler, 2013) şeklinde diyalektik temelde bir uzlaşma, bugünün baskın paradigmasını oluşturmaktadır. Fakat

Comte, Durkheim veya Parsons gibi klasik anlamda yapısal işlevselci anlayış serdedenlerin ötesinde bugün, insanları etkileme ve dönüştürme potansiyeli olan unsurların sadece toplumsal yapılar olmadığı dil, gösterge ya da dilsel özellikler gösteren daha mikro ölçekli toplumsal fenomenlerin de toplumsal aktörlere dışsal bir mahiyet teşkil edebileceği ifade edilmektedir. Yani göstergeler veya dilsel yapılar, hem kendi kendini karşılayarak hem de başka bir şeyin yerini tutarak (Levi-Strauss, 1994, 43-44) birey edimleri üzerinde etki sahibi olabilmektedir. Bu temel iddiaya göre mikro ölçekli dilsel yapıların kendi dışında bir anlamı ihtiva ettiği, toplumsal aktörler üzerinde dışsallaşmış ve şeyleşmiş birer etki bırakarak onları yönlendirmekte ve dönüştürmektedir.

Makro ölçekli toplumsal yapıların ya da fenomenlerin birey edimlerine olan tesirini ilk zamanlardan beri birer 'sosyal kontrol' aracı olarak görme eğilimde olan klasik sosyologlar, bu kontrolün ilkelerini, toplumsal yapının makro bileşenleri olarak görülebilecek hukuk, aile, din, eğitim ve siyaset gibi kurumlar üzerinden anlamaya çalışmışlardır. Özellikle modern hukuk, bu anlayışı baskın bir şekilde haklı çıkaracak vaziyettedir (Çakın, 2008). Hukukun yanında diğer toplumsal kurumların da çeşitli düzeyde birer sosyal kontrol mekanizması olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Söz konusu kurumların bireylere dayattığı ya da onları alıştırdığı bir dizi eylemler, kurumsallaşmış eylemler olarak kendisini okutmaktadır. Bunun içindir ki kurumlar, kurumsallaşmış eylemlerin icrasında - kavramların etimolojik akrabalığından da anlaşılacağı üzere- birer itki olarak görülmüştür. İlaveten klasik anlayışta bu kurumsallaşmış eylemlerin, bir dizi 'sosyal kontrol ve denetleme' mekanizmalarını da spontane olarak ortaya çıkardığı vurgulanmıştır.

Makro ölçekli kurumların-yapıların yanında mikro ölçekli yapıların da birey edimleri üzerinde etkilerinin olduğu yapısalci analiz tarafından etraflıca tartışılmıştır. En az din, aile veya ekonomi gibi makro yapılar kadar, dil ve göstergelerin de toplumsal hayatı

organize ettiği, bireyleri etkilediği ve birer sosyal kontrol işlevi gördüğü ifade edilebilir. Mesela insan iletişiminin temel gerekliliği mesabesinde olan sesli dil, bir sosyal kontrol işlevi sağlar. Bir toplumsal aktör sahip olduğu dilin imkânları dâhilinde düşünür ve düşünebildiği kadar eyleme geçer (Akçakaya, 2017). İnsanı öldürmek veya yaşatmak adına bilinen kelimeler, terkipler, semboller, söylemler, yazınlar, destanlar ya da hadiseler insanı öldürmeyi ya da yaşatmayı bireylere vaaz eder. İnsan öldürmek veya yaşatmak noktasında, gramerin ve dilsel kodların içselleştirilme dereceleri toplumsal aktörler olarak bizi başarılı ya da başarısız kılar. Yani dil, bir kontrol ve telkin aracı olarak karşımıza çıkar. Nitekim bunun içindir ki Deleuze ve Guattari, dile ilişkin bir takım geleneksel varsayımlar saptayarak dilin yerleşik modellerine itiraz eder. Bu yerleşik modellerden birisini, dilin iletişimsel bir yapı gibi kurgulanması doğurur. Sanki dil, bilginin bir öznenen diğerine basitçe aktarımıymışçasına, bu modeller içerisinde dilin iktidar ilişkileriyle bağlantısı görmezden gelinir. Gramerin politik yapısı tümüyle yok sayılır. Oysa onlara göre her ifade bir edimi tamamladığı sürece dil, bilginin aktarımından farklı olarak emir-sözcüklerin dağıtılması, dayatılmasıdır (Akt. Çalıcı, 2012, 15).

Göstergelerin dilsel yapılar ile aynı durumda olması, göstergelerin de birer telkin ve tavsiye işlevi ile kontrol mekanizmasına dönüşmesine neden olmakta ve gösterenler bir şekilde insan öznesine kurumsallaştırdığı eylemelerinden dolayı takahhüm kurmaktadır. Bu noktada bayrak, flama, kırmızı ışık, gibi göstergeler çeşitli düzeyde birer 'sosyal kontrol' mekanizmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat burada Stevens'in (1999, 56-57) ifade ettiği gibi tahakküm kurucu unsurların yani dilsel, yapısal veya göstergesel unsurların, ne yapısalcılıktaki gibi mutlak ve mukadder bir etkisine ne de postyapısalcılıkta olduğu gibi bir yapı-sökümüne atıfta bulunmamak gerekir. Yapı-fail dikotomisinde bir taraf tutmaktan ziyade, zaman, mekan ve duruma bağlı olarak yapının veya failin pozisyonunu gözden geçirmek gerekir. Nitekim bu çalışma

için söz konusu tartışmanın uzunca yapılması, literatürün bir eksiğini kapatmaktan çok toplumsal çözümleme düzeylerinin daha önceki iddialarının benzer olarak yeniden ortaya koyulmasına hizmet edecektir. Burada, göstergelerin veya dilsel hususiyet barındıran fenomenlerin, toplumsal aktörler üzerinde en az makro ölçekteki toplumsal yapılar kadar etkisinin olabileceğini varsaymak, çalışmanın bundan sonraki kısmı için sosyal kontrol çözümlemesi adına bir hareket noktasını oluşturacaktır.

2. Sosyal Kontrolün Klasik Enstrümanları

Sosyolojinin en kadim tartışmalarından bir tanesini, toplumsal düzen ve dolayısıyla bu düzeni bozmak istidani taşıyan öznelerin “nasıl” kontrol edildiği veya dizginlendiği sorunsalı oluşturmaktadır. Bunun içindir ki sosyal kontrolün özsel olarak ne olduğundan ziyade, “ne vasıtası” ile gerçekleştirildiği tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma için de söz konusu olan odak noktası, sosyal kontrolün tanımından ziyade nasıl gerçekleştirildiği ile ilgili olacaktır. Mezkur sosyolojik eğilimler sosyal kontrolün nasıl gerçekleştirildiğine dair çeşitli argümanlar üretmiş vaziyettedir. Öncelikle din, aile, eğitim, ekonomi, siyaset ya da hukuk gibi kurumlar sosyolojisinin alt parametrelerini teşkil kurumların, bir dizi kurumsallaşmış eylem telkinleri vasıtasıyla bu kontrolü sağladığı klasik sosyologlar tarafından vurgulanmıştır. Mesela Durkheim (2013, 38) kontrol mekanizması olarak ahlak ve eğitime merkezi bir önem atfederken bu kontrolün eksikliğini anomik durumla ifade eder (Karakuş, 2013,1). Marx ise (2011, 345) ekonomi kurumunun bu kontrol için başat bir faktör oynadığına işaret eder. Bunun yanında Weber (1999, 103) dine önemli bir denetim mekanizması olarak bakarken Simmel, (2014, 267-270) para gibi nesnel kültür öğelerini öne çıkarır. Ancak her bir düşünürün yer yer başka fenomenleri de ön plana çıkardığı görülmektedir. Esasında burada determinist bir bakış açısından ziyade genel olarak kurumların işlevsel manada göstermiş oldukları denetleme imkanlarına ve kabiliyetlerine

gönderme yapılmaktadır. Öte yandan farklı kurumların farklı şekillerde birer sosyal kontrol mekanizması olarak işlerliğinin olabileceği de klasik sosyologlar tarafından büyük oranda kabul edilmektedir.

Klasik sosyologların ötesinde mikro-bireyci düzeyde toplumsal çözümlene eğilimi olan Mead, Blumer ve Cooley gibi isimler sosyal kontrol mekanizmalarına ve enstrümanlarına daha az önem vermektedirler. Toplumsal yapıların birey üzerindeki egemen pozisyonunu pek kabul etmeyen bu eğilim, bireylerin kimi davranışlardan imtina etmelerini yine onların kendilik bilincine, benliğine veya en iyi haliyle psiko-sosyal şartlarına bağlamışlardır. Fakat bu isimler dışsal olan mevcut toplumsal kontrolü büyük oranda gözden kaçırmışlardır. Ancak öte yandan Comte, Durkheim ve Parsons gibi isimler, bu görüşün karşısında dikotomik cemaatin diğer tarafını teşkil etmişlerdir. Bu konuda ilk dönem Amerikan sosyolojisinde dikkat çeken Park ve Burgess gibi (2017, 108) isimler ise klasik esntrümanların yanında mit ve propaganda gibi söylemsel veya dilsel hususiyeti olan fenomenlerin insan güdülerini bastırmadaki önemine dikkat çekmiştir. İlk ve orta dönemler sosyolojisinin dikotomik tartışmalarının ötesinde bir tavır alan Adorno, Horkheimer, Marcuse ve Habermas gibi isimler ise sosyal kontrolün sadece kurumlar marifetiyle gerçekleşmeyeceğini, hatta geleneksel Marxsızmin iddia ettiği gibi ekonomik determinizmin, toplumsal yapı ve özne arasındaki ilişkiyi çözümlenemeyeceğini, çeşitli düzeylerde dile getirmişlerdir (Bottomore, 2013). Bunun yanında okul müntesipleri sosyal kontrol olgusunu kitle kültürü, kültür endüstrisi, eğlence, haz, medya gibi daha önce literatüre ciddi bir şekilde dahil edilmemiş bir dizi tematik unsurlar üzerinden okumuşlardır. Literatüre dahil edilen bu yeni sosyal kontrol enstrümanları, daha sonraları özellikle bir dizi siyasal mühendislik ve ideoloji çözümlenmelerinde önemli bir işlev görmüş (Magret, 2016, 87-90), hatta sosyal bilimler için bu fenomenler sosyal kontrolün geleneksel araçları kadar önemli bir alanı işgal etmeye başlamıştır.

Öte yandan birçokları için sosyal kontrol meşruiyetini ve gücünü toplumsal bilinçten alarak hem alt yapıların (tek tek kurumların) hem de genel (sosyal) yapının değerleri ve normları koruyan denetim mekanizması olarak görülmüştür (Yazıcı, 2014, 219). Fakat Marksistler ve çatışmacı anlayışı paylaşılanlar için kontrolün meşruiyeti ciddi bir şekilde tartışılmış ve çoğu zaman da bu kontrol meşru olarak kabul edilmemiştir.

Yine Frankfurt çizgisini devam ettiren bir anlayış içerisinde ele alınan internet fenomeni, son zamanların önemli bir sosyal kontrol alanı olarak okunmaktadır. Esasında özellikle internet kültürünün yaratmış olduğu yeni “dijital insan” tipi, bir kısım kontrol formlarının önemli oranda tahrif edilmesine neden olsa da yeni dijital normatif dizgelerin ortaya çıkışı, çeşitli düzeylerde birer kontrol unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağrıyanık, 2018). Burada da internette daha önce oluşmuş olan yapıya bireylerin dahil oluşu sanal da olsa, bir yapı-fail ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu noktada internet, sosyal kontrolün yeni bir enstrümanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni alan her ne kadar da var olan düzeni bozucu ve sökücü bir unsur olarak görülse de burada yeni bir toplumsallığın -sanal toplumsallığın- oluştuğunu kabul etmek gerekir. Nitekim sosyal medyanın bir simülasyon ve hipergerçeklik arz eden özellikleri olmasına rağmen, dışardaki toplumsal hayatın oraya da yansıdığı, sosyal medyada da olsa özgürlük alanının sınırlandırılabilirdiği bilinmektedir. Bu özgürlük alanını sınırlayan şeyler hem dijital olmayan dünyadan gelen uyarıcılar ile hem de dijital dünyanın bizzatıhi kendi yapısal hüviyeti dolayısıyla gerçekleşebilmektedir.

3. Sosyal Kontrolün Dilsel Enstrümanları

3.1. Semboller

Sosyal kontrolün mikro enstrümanları incelendiği zaman karşılaşılabilecek ilk alan, sembollerin² oluşturmuş olduğu anlamsal haledir. Çünkü bir kısım sosyologlar sembollere gündelik hayatın bir anlamlılık üzerinden oluşmasına katkı sağlayan temel enstrümanlar olarak bakmakta, gündelik hayatın inşa edicisi olarak yaklaşmaktadır (Akçakaya, 2017, 23-24). Bu noktada kimi sembollerin bireyleri belirli eylemlilik haline sevk ettiği bilinmekle beraber, kimisinin de belirli eylemlilik hallerinin icrasının önünde doğrudan ya da dolaylı olarak bir set olduğu görülmektedir. Mesela, dini bir sembol olarak algılanabilecek sakal, kişilerin üzerinde bir denetim unsuru olabilir. Sakal bırakan müslüman bireyin bir kısım eylemlilik hallerinden imtina etmesi ya da sakalından dolayı icbar edilmesi, kınanması veya başka hallerle eylemlerinin yönünün dışsal olarak tayin edilmesi; ‘sembolleşen kılları’ başlıca bir sosyal kontrol aracı haline getirebilir. Çünkü bu noktada “müslümanın görevi sadece çevresine mesaj iletmek, göndermede bulunmak değildir. Beden onun için sadece

² Sembol kavramı burada klasik manada kullanılmamıştır. Mesela, sembol ve gösterge kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılabilen ve birbirinin yerini alabilen kavramlardır. Hem sembolün hem de göstergenin ortak yönü kendilerinin dışında bir anlamı üstlenmeleridir. İki kavramı birbirinden farklı kılan husus ise göstergeler çoğu zaman nesneleşmiş öğretilerin temsilietini taşıyor iken semboller, göstergeleri de içine alabilen geniş anlam bütünlüklerine sahip nesne, eylem, tavır ve sözcükleri içerebilir. Bunun yanında imge/imağ, metafor, alegori gibi kavramlar da sembol ve göstergenin yerini tutabilmektedir. Mesela, bayrağın üstlendiği değer için sembolik anlam, herhangi bir markanın değerini üstlenen logo için göstergesel anlam, masumiyetin ifade edilmesi adına sembolikleştirilen çocuk için imgesel anlam, bir anlatımı/sözcüğü onun yerini tutabilecek başka bir anlatım/sözcük ile temin etmeye metaforik veya alegorik anlam denilebilir. Tüm bu kavramlar birbirinden ince nüanslarla ayrılabilen, zaman zaman da birbirinin yerini tutabilmektedir. Esasında birbirinin yerine geçebilen bu kavramları en geniş muhtevaya sahip olması dolayısıyla sembol kavramı üzerinden karşılamak bu çalışmanın anlaşılır olması bakımından önem arz etmektedir. Onun içindir ki burada ‘sembol’ kavramı gösterge, imge, metafor ve alegori kavramlarını içine alacak şekilde kullanılacaktır.

üzerinde bir takım işaretlerin taşındığı bir manken değil deneyimlenmesi gereken bir varlıktır. Beden Müslüman'ın iş ve işlemlerinin bütün maddi/fiziki boyutuyla ayrılmaz bir parçasıdır" (Çil, 2017, 94). Aynı örnek, üzerinde haç taşıyan dindar bir hristiyan için de geçerli olabilir. Esasında bedenin veya beden üzerine eklenmiş nesnelere sembolik formları, ideolojik ve dinsel olarak farklı düzeylerde birer sosyal kontrol aracı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bir başka örnek ise selam vermek üzerinden ifade edilebilir. Selam, dini muhtevasının da ötesinde bir çeşit dilsel bir sözleşmeyi içermektedir. Selam veren kişi muhatabına dosthane bir yakınlık teklifinde bulunur. Selama mukabele edilmesi demek, bu teklifin büyük oranda kabul gördüğü anlamına gelir. Dolayısıyla sembolik bir halleşme olan selam vermek eylemi -tıpkı tokalaşmakta olduğu gibi- kişiler arasında olası çatışmaları minimize ederek çeşitli oranlarda bir sosyal kontrol işlevi görebilir.

Sembollerin doğrudan birer sosyal kontrol sağlamasının yanında bir de dolaylı olarak sağladığı sosyal kontrol işlevleri söz konusudur. Çünkü semboller, nominalist düzeyde de olsa bir öğretilere dayandırılır ve öğretiler telkinlerinin iletilmesinde bir aracı olur. Burada sembol önemsiz olarak görülebilecek bir muhtevaya sahip olsa bile dayandığı öğretinin önemi, sembolü önemli kılabilir. Mesela, normal şartlarda bir kıyafet üzerindeki cebin veya düğmenin niteliği, niceliği veya muhtevası gayet önemsiz olabilir. Ancak bir hakim cübbesinin cepsiz ve düğmesiz olması modern hukuk öğretisinin sembolik bir tezahürü olarak hayati görülür ve bu cübbe, modern hukuk öğretisinin vaaz ettiği bir kısım argümanları hukukçulara vaaz eder. Böylece cübbenin süregelen hatırlatma işlevi, hukukçuları nasihatler marifeti ile yapılandırır. Bu tip nasihatler, sapkın olmak istemeyen bireyler/hukukçular üzerinde bir bağlayıcılığa sahip olmaya başlar. Rüşvet alınmaması ve bağımsız olması gerektiği noktasında doktrinleri olan modern hukuk öğretisi, bu doktrini, hukukçular üzerindeki nesneyi sembolleştirerek onlar için sürekli anımsatır. Ancak burada sembolik denetimin birey üzerindeki

bağlayıcılığı, söz konusu bireyin kendi sosyo-psikolojik yapısı ve ahlaki konumlanışı ile de yakın bir ilişki içerisindedir.

Sosyal kontrolün olmadığı ya da düzenin ihlal edildiği durumları sapkınlıkla ifade eden kişiler (Günşen İçli - Burcu, 1993), burada sapkınların ortak yönlerinden birisi olan sembollerini itibarsızlaştırma tutumunu çoğu zaman gözden kaçırmaktadırlar. Gerçekten de sapkınlık, önemli ölçüde sembollere karşı direnç ile yakın bir ilişki içerisindedir (Goffman, 2014). Makro yapısal örgütlenmelerin telkinleri kadar, mikro ölçekli sembollerin buyruklarını da ihlal eden sapkınlar, birer sosyal kontrol mekanizması olan sembollerini itibarsızlaştırabilmekte ve basitleştirebilmektedir. Hatta bu durum bazen altkültür gruplarında da görülebilmektedir (Yaman, 2013). Bu guruplar sembolik ve imgesel bir unsur olan giyim kuşamlarında dahi farklı yönelimlere sahip olabilirler (Akçakaya, 2017, 77). İlâveten sapkınlar sosyal kontrolün veya sembolik kontrolün baskısından müstakil olarak da toplumsal alan içerisinde var olabilmektedirler. Bu sembolik kontrol pedagojik bir süreci ihtiva etmekle beraber (Bernstein, 1996, 11) sosyalleşme ile yakın bir ilişki içerisindedir. Semboller toplumsallaşma sürecinde bireyin bilişsel evrenini ve kültürel algısını belirlediği için (Akin, 2011, 127-128) bireylerin bir özne olarak kendisini kontrol etmesi gereken durumlar ya da hangi enstrümanın hangi kontrolü sağlamakla memur olduğunun bilmesi, bu süreç içerisinde öğrenilmektedir.

Sosyal kontrol bağlamında sembol ve sembolün farklılaşmış versiyonları olarak değerlendirilebilecek fenomenler literatürde doğrudan ele alınmamış olsa bile sembollerin toplumsal hayatın organize edilmesindeki yapıcı gücü, şimdiye kadar çok kez vurgulanmıştır. Bu noktada “Sosyal Kontrol” temasının sembol ile olan irtibatına kısaca değindikten sonra söylemlerin sosyal kontrol ile olan irtibatına değinmek bu çalışma için daha makul olacaktır. Çünkü sembollerin yapılandırıcı gücü literatürden dolaylı olarak

çıkarılabilecek bir husus olarak karşımızda olmasına rağmen, söylem ve onun alt parametresini teşkil eden mahalle baskısı, beddua, marş ve slogan gibi fenomenler yerli literatürde sosyal kontrol bağlamında daha önce bütünlüklü olarak ele alınmamıştır.

3.2. Söylemler

Sosyal kontrolün semboller üzerinden icra edilmesi, eyleme veya nesneye dökülmüş olan bir dilsel yapının birey üzerindeki tahakkümüne işaret eder. Fakat öte yandan dilsel yapılar içerisinde iletişim kurulmasına hizmet eden konuşma ve yazma dili de sosyal kontrolün önemli unsurları olarak karşımıza çıkar. Dilin bu işlevselliği üzerinde bazı düşünürler büyük oranda mutabakata varmışlardır. Yine dilin farklı görünümleri olarak karşımıza çıkan bir sosyal kontrol enstrümanı vardır ki, burada mikro enstrümanlar diyerekten ifade edilen hususlar içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu enstrümanlar mahalle baskısı, beddua, marş ve slogan gibi farklı formlar ile karşımıza çıkabilmektedir. Şüphesiz bu başlıklar çoğaltılabilir ya da azaltılabilir. Ancak bunlar, en geniş haliyle söylem kavramsallaştırması altında ifade edilmeli ve alt başlıkları ile birlikte ele alınmalıdır. Çünkü Foucault'nun da değindiği gibi "söylem tek başına değil, birlik halinde ve üretimi ile birlikte çözümlenebilir hâle gelmektedir" (Demir Güneş, 2013, 57). Özellikle Foucault'dan sonra söylem, çağdaş düşüncenin son zamanlardaki temel ilgi odağını teşkil etmeye başlamıştır (Uçan, 2002, 49). Bu ilgi odağı söylemlerin üst kavramsallaştırmasını "dil" üzerinden yapmak gibi bir netice ile sonuçlanmıştır. Dil, aynı zamanda bir yapı olarak görülmüş ve hatta bunun karşısında yapılar da dil olarak düşünülebilmıştır. Burada toplumsal yapının gramer mantığından dolayı dile indirgenmesi ciddi olarak eleştirilse de (Ritzer - Stepnisky, 2014) dillerin yapılandırıcı gücüne yapılan göndermeler, temel olarak dil çalışmalarını anlamlandırmak noktasında önemli bir varsayım olarak kendisini ortaya koymaktadır.

Söylem konusunda en ciddi çalışmaları olan düşünür Foucault'dur. Hatta Foucault söylemi, metodolojik olarak farklı eğilimlere sahip olduğu dönemlerde dahi sorunsallaştırmış (Demir Güneş, 2013, 56) ve kendi düşüncesinde hayatının sonuna kadar ona merkezi bir önem atfetmiştir. Ona göre söylemin düzenli oluşumu, bazı koşullarda ve belli bir noktaya kadar denetim yollarını bütünleştirebilir (Foucault, 1987, 60). Bunun yanında din, aile, erk gibi makro ölçeklerde incelenen denetim teması söz konusu kurumların söylemleriyle yakın bir ilişki içerisindedir. Hatta burada bazen söylem, neşet ettiği kurumun önüne geçebilir, kurumun kendisinden daha fazla bir şey olabilir. Bu durum Simmel'in, insanın daha fazla yaşam için ürettiği ve sonradan yaşamdan daha fazla bir şey olarak algıladığı nesnel kültür kavramıyla önemli benzerlikler gösterir (Simmel, 2009). Foucault'ya göre (1987, 23) söylem üretimi daha önceden erk tarafından denetlenmiş, ayıklanmış ve örgütlenmiştir. Yani söylem, söyleşme sürecine girmeden önce denetlenir, ona çekidüzen verilir. Söyleme karşı takınılan bu denetimci tavır, denetleme işlevine sahip bir fenomenin denetimden geçirilme süreci ile alakalıdır. Mesela bireyler üzerinde denetim sahibi olan dini söylemlerin yönünün tayin edilme arzusu, 'denetçinin denetlenmesi' olarak okunabilecek niteliktedir. Foucault'ya göre söylem üzerindeki bu denetçi güç iktidardan başka bir şey değildir. Fakat burada onun iktidar nitelemesi, norm'al olarak işaret edilen genel bir erkin varlığı ile alakalıdır ve sıradan siyasal iktidarların ötesinde bir şeydir.

Söylem/dil/yapı, insan öznesinin eylemlilik haline belirli oranda tesiri olan, onu yönlendiren ve biçimlendiren bir fenomen olarak okunabilecek mahiyeti haizdir. Hatta söylem, belirli oranda iktidar unsurlarının ya da normatif unsurların telkinlerini içselleştirme yoluyla eylemin denetlenmesi olarak da görülebilir. Bu noktada söylem, baskı ve kavga sistemlerini, öznenin kavramsal haritasını şekillendirmek marifetiyle oluşturmaktadır. Foucault (1987, 24) söylemi sadece kavgaları ve baskı sistemlerini oluşturan-

açıklayan bir şey olarak görmez. O, aynı zamanda söylemin ele geçirilmesi arzulan bir unsur olduğuna da dikkat çeker. Söylemin bütün iktidarlar ve sosyal kontrol işlevi sağlama iradesine sahip olan kurumlar için sahip olduğu bu önem, çağlar boyunca sürekli olarak onun üzerinden bir iktidar mücadelesi verilmesine neden olmuştur. Bunun içindir ki özellikle politikacılar, propaganda sürecinde inşa edilen söylemi, muhataplarının zihnine, onları sürekli bombardıman altında tutarak, ideolojik klişeler suretiyle zerk eder (Zijderveld, 2010, 117). Bu durum bir kısım sendika, STK ve baskı grupları için de büyük oranda geçerlidir. Çünkü söz konusu kurumların öncelikli olarak kendi içerisinde bir birliğe ve dışardakilere karşı da ikna edici bir paradigmaya ihtiyacı vardır. Bu noktada söylemin kendisini bir birlik olarak göstermesi (Demir Güneş, 2013, 59), onu sahiplenenler nezdinde de bir birlikteliğin parçası oldukları hissiyatı doğurabilmektedir. Bunun içindir ki kurumsallaşmış yapılar, herhangi bir alanda mücadele vermeye niyetlendiği zaman, grup içinde ve grup dışında en etkili ikna etme yolunun, söylemlerini gündemde tutmaktan geçtiğini bilmektedirler.

Siyaset kurumunun söylem enstrümanları geniş çerçevede değerlendirildiğinde doğrudan retorik teması ile karşılaşmaktadır. Çünkü retorik başlıca amacı muhatap olunan kişilerin-grupların ikna edilmesidir (Chatman, 2008, 212). Burada birçok siyasi söylem de retorik ile aynı amacı paylaşmaktadır. İlaveten söylem, nesneleşmiş sembol gibi dış dünyada anlatıların sadeleşmiş ve cisimleşmiş hali değil, anlatıların sözlü olarak geniş şekilde ifade edilmiş halidir. Bu durum haliyle makro veya mikro olarak bir toplumsal düzenin, talebin veya ütopyanın sözelleştirilmesi ile yakın bir ilişki içerisindedir. Bunun yanında söylem, bir takım gruplar, cemaatler ve toplumların kendine özel kavram haritalarının sözelleştirilmiş halini de ihtiva etmektedir (Rifat, 1998, 83). Söylemin alt başlıkları altında değerlendirilebilecek sloganlar (Aydemir, 2006, 1), marşlar, beddualar gibi çeşitli biçim ve üslup ile sözelleştirilmiş dilsel enstrümanlar, genel olarak söylem kavramının çatısı altında

anılabılır. Bu durum söyleme, bir 'dilsel çatı' olma özelliği getirmektedir. İster konuşulan söylemde olsun isterse de yazılı söylem düzeyinde olsun, hiçbir öge kendinde bulunmayan başka bir ögeye gönderme yapmadan gösterge olarak işlev göremez (Derrida, 1994, 49). Bunun içindir ki söylem bireye ulaştığında, söylemin özünden ziyade gönderme yaptığı, yerini tuttuğu ve şeyleştirdiği unsur birey tarafından dikkate alınmaktadır. Bu sürecin nihayetinde birey ister istemez etkilenmekte ve dönüştürülmektedir.

Sosyolojik literatürde son zamanlarda dikkaç çekildiği gibi söylemlerle irtibatlı olan fenomenler olarak görülen ideoloji, din, marş, slogan gibi bir kısım baskı, denetleme ve kontrol mekanizmalarının telkinlerine olan teveccüh azalmıştır. Bu durum kolektiviteye olan teveccühün azalması ile yakın bir ilişki içerisindedir. Genel olarak postmodern bireyin durumu ile ilintili olan bu gerçeklik, anlatıların/söylemlerin -özellikle de meta anlatıların/söylemlerin- modern zamanlara nispetle oldukça geçerliliğini kaybetmesi ile ilişkilidir. Lyotard'a göre (1994, 84) sorgulayıcı olup bütünlüğünü kaybetmeyen istisnai metasöylemleri nadir olarak üniversiteler üretmektedir. En azından o, söylem noktasında üniversitelere nispeten farklı bir rol biçmektedir. Fakat ne var ki bilimsel söyleme olan teveccüh de -özellikle sosyal bilimler- eskisi gibi yoğun değildir. İnsanlar bilim adamlarını sapkınlar olarak görme eğilimine sahip olabilmektedir. Öte yandan sapma olarak etiketlenen belirli davranış kodlarının daha yaygın bir şekilde görünür olması hem makro hem de mikro sosyal kontrol mekanizmalarının tesirinin azaldığını göstermektedir. Bu durum postmodernizm olarak ifade edilen bir kısım toplumsal değişim ile yakın bir ilişki içerisindedir.

Bugünün toplumsal aktörü özgürlük anlatılarının tesiri altındadır ve görünürdeki sosyal kontrol mekanizmalarını eskisine nispetle daha fazla reddedebilmektedir. Fakat öte yandan bu reddedişin yanında sosyal kontrol mekanizmalarının bir form

değişikliğine giderek, birey üzerinde halen etkili olabildiği de görülmektedir. Özellikle Frankfurt Okulu temsilcilerinin dile getirdiği üzere bir kitle kültürü ve endüstrisi marifetiyle bu kontrol devam etmektedir. Kontrol mekanizmaları sadece çok yeni formlar ile görünür olduğundan, bunları saptamak biraz güçleşmiştir. Fakat burada sosyal kontrolün mikro fenomenleri olarak işaret edilen dilsel mahiyeti haiz fenomenler de eskisine oranla işlevini yitirmeye başlamış ya da geleneksel bir mahiyet arz eder olmuştur. Nitekim üzerinde sıklıkla vurgu yapılan bir husus vardır ki “değer-yitimine uğrayan en önemli kavram dil kavramıdır” (Çev. Önsözü, Derrida, 1994, 15). Bu durum postyapısalcılığın işaret ettiği yapısökümünün daha ilerisinde karmaşık bir hal almaktadır. Fakat yine de söylemin ve onun farklı formlarının birey üzerindeki etkisini tamamen yitirdiğini söylemek imkansızdır. Bu noktada marşlar, sloganlar ve mahalle baskısı olarak ifade edilen bir kısım tematik unsurlar nispi veya tedrici olarak halen biçimlendirici özelliğini korumaktadır.

3.2.1. Marşlar

Modern zamanlarda özellikle siyasal söylemin en önemli formlarından birisi marşlardır. Çalışmanın başında İsmet Özel'in şiirinden alıntılanan kısım esasında marşların hem Özel'in imgesi için hem de çağdaş felsefe tartışmalarındaki konumu için yerini ortaya koymaktadır. Marşlar gerçekten de özellikle ideolojik telkinler vasıtasıyla insan imgelemine belirli bir rota çizmektedir. Bu rota haliyle belirli bir güzergahı ve o güzergahtan sapmamayı imlemektedir. Yani zihinleri kontrol eden fenomenler olarak karşımıza çıkan marşlar, önemli ölçüde birer sosyal kontrol aracına dönüşmektedir. Toplumsal grupların olağanüstü dönemlerde daha da bir önemli gördüğü kolektif bilinç, marşlar vasıtasıyla perçinlenmektedir. Nitekim marşların dile getirilişi daha çok olağanüstü dönemlerde veya grubun kendisini tehlike altında hissettiği dönemlerde gerçekleşmektedir (Özel, 2016). Söz konusu dönemlerde marşlar grubun bütünleşmesine, hedeflerini ve

anlatılarını netleştirmesine hizmet etmektedir.

Marşlar her şeyden önce müzik içerisindeki bir sanat formudur. Bu noktada sanat ve insan arasında kurulan bağın niteliği ne ise marşlar ile insan arasındaki bağın niteliği de benzerlik taşır. Ancak bir kısım sanat formlarının hitap ettiği duyguların değişiklik arz edebilmesi, yani kişi üzerindeki izlenim ve etkinin formlara hasredilen özelliklerinin olması, sanat dalları arasındaki farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın temel sebebi olarak gösterilebilir. Her sanat dalının insana dair özgün bir vaadinin olması, form ve insan arasındaki bağın mahiyetini açıklamak için önemli bir ipucudur. Bu noktada marşların özgünlüğü; coşturmak, hatırlatmak ve kolektiviteye dair vurgu yapmak için tasarlanmış şiirler veya müzikler olmasından kaynaklanmaktadır. Mesela, Birekul (2015, 91-92) islami ve sosyalist eğilimlere sahip marşlarda 4/4'lük ritimlerin yanında nihavent ve kürdi makamların ortak olarak kullanılmış olmasına dikkat çeker. Bu makamların ortak yönü; güç, kuvvet, cesaret ve ferahlık verici özelliklere sahip olması ile ilgilidir. Farklı dünya görüşüne sahip sanatçıların form açısından benzeşmesinin ya da coşturucu ritimler ve makamlar kullanmasının temel nedeni, izleyicilere/dinleyicilere aşılacak istenen protest tavrın, coşkunluk arasında daha kolay verilebilmesinden kaynaklanmaktadır.

İnsanı yönlendirmek noktasında marşların hem emir kipleri marifetiyle kontrolü sağlayabildiği hem de öğretinin aktarımı için yapılan durum tespiti, açıklama veya naif telkinler ile kontrolü gerçekleştirebildiği görülmektedir. Mesela, olağanüstü bir zamanda yazılmış İstiklal Marşı'nın "korkma" şeklinde başlaması, korku duygusunun yer, zaman, mekân ve ahlak eksenli meşruiyetini tartışmaya açabilmektedir. Bu durum İstiklal Marşı'ndaki öğretiyi içselleştirmiş veya içselleştirmesi gereken birey için doğrudan sosyal kontrol unsuru olarak karşımıza çıkabilmektedir. Öte yandan aynı marş içerisinde:

“Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!”

Şeklinde bir dizenin olması, marşın muhataplarına hürriyetin korunmasının bir ödev olduğu noktasında, bir bilinçlilik hali yüklemektedir. Burada hür yaşanması gerektiği noktasında telkin dolaylı olarak verilmiştir. “Ben hür yaşadım, seninle ben aynı olduğumuza göre sen de hür yaşamalısın” iması söz konusu olmaktadır. Nitekim yazarın yaşadığını ifade ettiği hürriyet hususu, okur tarafından öncelikli bir varsayım olarak kabul edilmektedir. Sonrasında metnin öğretisini içselleştiren ve yazar ile bağ kuran bireyler, hürriyetin kaybedilmemesi için sosyal olanın yönünün tayin edilmesi gerektiği noktasında, dolaylı olarak hassasiyet geliştirebilmektedirler. Marşların emir kipleri ve telkinler ile gerçekleştirmiş olduğu doğrudan ya da dolaylı sosyal kontrol, aşağıda iki ayrı örnek üzerinden de incelenebilir. “İmam Hatip Marşı” olarak yazılan marşlar, aynı başlık altında yazılsa da içerikleri farklıdır. Fakat başlıktan ziyade iki marşı ortak kılan en önemli husus emir kiplerine ve telkinlere yer verilmesi ve şüphenin yer almamasıdır.

İmam Hatip Marşı (1)

İlerle yürü sen durma hiç korkma Haktan ilham alır yolda yürürsün

*Zulmet senin için bir küçük lokma karanlık her zaman nura
bürünsün*

İşte nesl-i ati seni bekler koş acacaksın tek tek fetih yılları

Gir artık gönüllere muştularla coş şefkatle açılsın rahmet kolları

(Yüncüoğlu, 2018)

Taner Yüncüoğlu'nun yazmış olduğu bu marşta “ilerle”, “yürü”, “durma”, “korkma”, “koş”, “coş” gibi fiil mastarlarının olması, marşın

muhataplarına doğrudan telkin vasıtasıyla -belki de gönüllülük esasında dayalı- bir kontrol aşlamaktadır. Fail, bu fiilleri icra etmesi durumunda ilham alacak, yolda yürüyecek, nura bürünecek, nesl-i ati onu bekleyecek, fetih yılları gelecek ve ona rahmet kolları açılacaktır. Fiiller arasındaki bu sebep-sonuç ilişkisi muhatapları, arzu ettikleri şeyleri elde etmek için söylenenlerin yapılması gerektiği noktasında hassaslaştırabilmektedir. Fakat her marşta bu kadar açık bir şekilde emir kipi bulunamayabilir. Yukarıda ifade edilen emir kiplerinin dışında bir de dolaylı telkinler söz konusudur. Bunun için Grup Selika'nın seslendirdiği diğer "İmam Hatip Marşı" adlı marşın bir kısmına bakılabilir.

İmam Hatip Marşı (2)

Biz imam hatip lisesi öğrencileri,

Bu cennet vatanın gerçek sahipleri

Her karış toprağında şehitler kanlarıyla

Sulanan bu vatandan, bâtılı kovacağız

(Grup Selika, 2018)

Görüldüğü gibi bu marşta tek bir fiil var ve doğrudan emir kipi de mevcut değildir. Fakat fiillerin ötesinde çeşitli düzeylerde birer telkin söz konusudur. "Vatanın gerçek sahipleri" vatanın muhafazasını imler iken "bâtılı kovmak" vurgusu mücadele için bir rota çizmektedir. Fakat öte yandan yazar gizli fiilleri de okuyucuya bir şekilde hissettirebilmektedir. Çünkü her cümlenin içerisinde belirli oranda fiilimsi diye nitelendirilen fiil izleri söz konusu olabilmektedir. Mesela, bazı dil teorilerine göre bütün fiil masterları "olmak" fiili üzerine bina edilmiştir. Hem ontolojik bir anlamlandırmanın ilk basamağı olması dolayısıyla hem de bütün cümlelerin içerisinde gizil olarak var olması dolayısıyla "olmak" fiili,

dilin işaret etme ve anlatma gücünü üstlenen hayati bir fiildir. Gerçekten de ilkel dillerde olmak fiili en yaygın fiillerden bir tanesidir (Foucault, 2001). “Olmak” fiili bütün cümlelerin içerisinde gizlidir. Dil profesyonelleştikçe sadeleşmek ve analitik bir gramer mantığına bürünmek zorunluluğu taşıdığı için “olmak” fiili atılabilmektedir. “Ben geldim” yerine “ben gelmiş oldum” demek; “ben acıktım” yerine “ben acıkmış oldum” demek; “o beyazdır” demek yerine “o beyaz olmuş demek”, esasında aynı mantık örgüsünün bir ürünü olarak görülebilir. Dolayısıyla yukarıda fiil bildirmeyen cümlelerin içerisine de bolca fiil eklenebilir bu şiir aşağıdaki şekli ile anlaşılabilir.

Biz imam hatip öğrencileri olmuşuz

Bu cennet vatanın gerçek sahipleri olmuşuz

Her karış toprağında şehitler kanlarıyla

Sulanmış olan bu vatandan, batılı (elbet) kovacağız

Marşların özne üzerindeki bu rahatlatıcı ve yol gösterici işlevinin yanında insanı sığlaştıran, mensubu ve iltisakı olduğu dünya görüşünü basitleştiren, sıkıştıran ve onu dar bir muhayyile üzerinden hakikat kavrayışına sevk eden bir yönünün olduğu da söylenmelidir. Sosyal kontrolün hayati önemi bir tarafa, marşların bu noktada iptidailik göstergesi olarak da algılanabildiği yukarıda ifade edilmiştir. Farklı imgelem ve amaçları paylaşan terör örgütlerinin marşlar noktasında bir hassasiyet gösterdiği, militan devşirme ve eldeki militanların gruba bağlılığını artırma amacıyla sürekli marşlar bestelediği bilinmektedir. Bu durum marşların genel toplumsal uyum açısından yapıcı olduğu kadar yıkıcı gücüne de işaret edebilmektedir.

3.2.2. Sloganlar

Marşlara benzer bir şekilde sloganlar da aynı tekniklerle normatif bir dizgeyi oluşturabilmekte, grup bütünleşmesini ve

kontrolünü sağlayabilmektedir. Ülgener'e göre (2006, 615) sloganlar kaderimize hükmetmekte ve bizi tutsağı altına almaktadır. Ancak marşlar ve sloganlar arasında dikkat çekici bir fark vardır. Marşlar daha çok geçmişin olağanüstülüğünden yola çıkıp grubun belirli bir hikayeyi içselleştirmesine hizmet ederken, sloganlar geçmişle pek ilgilenmezler. Yine aynı doğrultuda marşlar gibi kolektif şuurun pekiştireci ve yeniden inşa edicisi olarak karşımıza çıkan sloganlar, daha basma kalıp ifade ile grup üyelerini dizginlemektedir (Zijderveld, 2010). Sloganlar en basit ifadeyle "kafa rahatlığına" hitap eden, kişilere "kendilerini nasıl hissedeceklerine" dair telkin veren ifadelerdir (Ersoy, 2014, 55-57). Daha çok siyasi, ekonomik ve dini örgütlenmelerin dile getirdiği bu ifadeler, belirli oranda bir sanatsallık ile kitlelerin duygularına hitap edebilmektedir. Nitekim burada söylemin, retoriğin ve dilin sanatsallığı sosyal kontrol mekanizmasını inşa eden kurum ve kişiler tarafından göz önünde bulundurulmuş önemli bir nüans olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında afişler, fotoğraflar ve gösterge niteliğinde olan fenomenler de önemli ölçüde bir kontrol mekanizması olarak işlev görebilmektedir. Burada sloganların da ötesinde afişler, özellikle eğitim seviyesi düşük bireyler için birer kontrol mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkoç, 2017, 15).

Sloganlar da marşlar gibi hem olumlu hem de olumsuz işlevlere sahip olabilirler. Olumlu olarak grup içerisindeki bireylerin etkileşimine, bilgilendirilmesine (Baton, 1999) ve grup ile birey arasındaki bağların güçlendirilmesine hizmet edebilir. Öte yandan çeşitli ticari kuruluşların pazarlama açısından beklentilerine cevap verebilecek niteliktedir (Ersoy, 2014). Fakat bilinçli ve sistemli bir şekilde sloganlaştırılan unsurlar bireyin anlam halesini, içinde yaşamış olduğu topluma özgü değerleri ve kavramları kullanarak yönlendirir ve sınırlandırır (Aydemir, 2006, 2). Bu yönlendirme durumu belirli oranda bireyleri bir sığına sevk ediyorsa -ki bunun çoğu zaman böyle olduğuna inanır- sloganlar kitle kültürünün topluma karşı yönelttiği en tehlikeli silah olabilir.

Foucault sosyal bilimlerin normalleştirici/normlaştırıcı bilgileri toplumsal hayat içerisinde dolaşıma sokmak marifetiyle modern toplumda insan davranışını kontrol altına aldığı üzerinde durur (Atilla Demir, 2009, 2). İlâveten Foucault, öznenin beden üzerindeki estetik tasarrufuna yapılan normlaştırıcı baskılara da değinir. Yani belirli estetik normlar, sürekli olarak özneye dayatılmaktadır. Fakat estetiğin dayatılması bir tarafa, insanın güzeli sevmek, onun himayesi altına girmek, güzele karşı edilgenleşmek gibi de bir istidadı söz konusudur. Güzeli sözlerin bir terkibi olarak görülebilecek sloganlar da bu noktada insanı kendi himayesi altına almakta, onu dönüştürüp edilgenleştirmektedir. Bu dönüşüm ise büyük oranda sosyal kontrol ile sonuçlanmaktadır. Bu kontrolün estetiği ve mahiyeti için aşağıdaki örnekler incelenebilir. Dikkatli bakıldığında bütün sloganların en temel ortak yönü öznenin bir yerlere çağrılması ve ona yol gösterilmesidir. Sloganların yanına parantez içinde yazılan yorumlar gibi onlarca farklı yorum bu çağrılmayı destekleyebilir.

- Kirlenmek Güzeldir / OMO (sen de kirlen)
- Dizi ATV'de izlenir / ATV (sen de izle)
- İyi giyinmek herkesin hakkı / LC Waikiki (sen de giyin)
- Her eve lazım / ARKO (sana da lazım) (maksatgelisim.blogspot.com)
- Durmak yok yola devam / AK Parti (oy vermeye devam et)
- Hayır'da hayır var / CHP (hayır oyu ver)
- Önce ahlak ve maneviyat / AGD-Milli Görüş (önceliğimize hak ver)
- Haydi, Türkiye'm ileri / DYP (sen de ilerle)

- 5 yıl daha limon gibi sıkılmak mı istiyorsunuz? / SHP (sıkılma artık)
- Futboldan ofsayt kalkacak / LDP (özgürlüğe gel)
- Paranın saltanatı varsa halkın TKP'si var / TKP (halktan biriysen buraya gel)

(www.internethaber.com)

Yukarıdaki sloganların bir diğer ortak yönü de hiçbirisinin derinlikli bir anlama sahip olmayışıdır. Toplumun bütün kesimlerinin üzerinde şüpheye yer bırakmadan anlaması beklenen bu gibi kalıplar, Ülgener'e göre (2006, 618-619) akıl ve mantığa değil duygulara hitap eder. Bunun yanında Ülgener sloganları, edebi pespayelikler olarak görme eğilimini de taşımaktadır. Yani estetikle arasındaki geniş mesafeyi vurgulamaya çalışmaktadır. Ancak ne var ki genelde duygulara hitap eden bir edimi büyük ölçüde estetikten yoksun olarak görmek, tutarlı bir bakış olmayabilir. Nitekim kitlelerin sloganlardan imge yüklü bir şiirsellik beklemedikleri bilinmektedir. Ancak sözlerin fonetik olarak dile yatkınlığı da slogan üreticileri tarafından çoğu zaman dikkate alınmaktadır.

3.2.3. Mahalle Baskısı, Dedikodu ve Beddua

Türk sosyolojisinde Şerif Mardin tarafından mahalle baskısı olarak kavramsallaştırılan sosyal kontrol enstrümanı, makro-mikro yapısalcı anlayıştan neşet etmiş bir kavram olarak görülebilir. Mardin, yükselen islami unsurların bir baskı aracına dönüşmesini mahalle baskısı kavramı ile izah etmekteydi (Çetin, 2010, 85). Kavramının ortaya çıktığı zamanlarda çeşitli ideolojik fraksiyonlar, Mardin'in hoşgörüsüzlük ile beraber andığı mahalle baskısı kavramını eleştirmişlerdir. Ancak burada tartışmanın tarafları büyük orada bir mahalle baskısının olduğunu da kabul etmekteydi. Fakat kimileri bu baskının gerekli, kimileri de bunun gereksiz bir

hoşgörüsüzlük alameti olduğu noktasında argüman geliştirmektedir. Esasında mahalle baskısının gerekli olup olmadığı, sosyal kontrolün gerekli olup olmadığı ile ilgilidir. Daha çok birincil ilişkilerin yoğunlukta yaşandığı topluluklarda görülen mahalle baskısı kınama, ayıplama ve dedikodu gibi edimlerin sosyal kontrole tahvil edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mahalle baskısı büyük oranda yazılı olmayan hukukun bir niteliği olarak da görülebilecek mahiyete sahiptir. Nitekim sosyal kontrolün önemli oranda yazılı olmayan hukuk marifetiyle gerçekleştirilmiş olması ve yazılı olmayan hukukun yazılı hukuka göre çok daha fazla uygulanabilir nitelikte olması, yazılı olmayan hukuk ile mahalle baskısı arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Bundan dolayıdır ki mahalle baskısı, ahlaki veya gayriahlaki formundan dolayı değil, sosyal kontrol unsuru olmasından dolayı toplumsal yapı için hayati bir öneme sahip olabilmektedir. Öte yandan sosyal kontrolün bütün enstrümanları değer ve ahlak zemininden uzaklaştırıldığında, kendisini hoşgörüsüzlük şeklinde sunabilmektedir. Din, siyaset, aile gibi sosyal kontrolü sağlamakla memur kurumların, değer ve ahlak zemininden uzaklaşması da söz konusu kurumların telkinlerini bir hoşgörüsüzlük formuna dönüştürebilmektedir. Yani birbiriyle çatışma ve birbirinden ayrışma potansiyeli bulunan bireylerin, birlikte yaşaması için formülize edilmiş sosyal kontrol enstrümanları, hoşgörü ve ahlak ekseninden uzaklaştığında bireylerin zihinsel ve mekansal olarak ayrışmalarını da tetikleyebilmektedir.

Sosyal kontrolün önemli mikro fenomenlerinden birisi de dedikodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada dedikodu, toplumsal kontrol mekanizması olarak kullanılabilen, toplumun sözlü kurallarını aktörlere dayatabilmektedir (Danış, 2015, 108). Şüphesiz dedikodunun sosyal kontrol için önemli bir işlevi vardır. Ancak ahlak yasalarının dedikoduya dair önleyici telkinleri de söz konusudur. Çünkü dedikodu toplumsal hayat içerisinde istikrarlı

olarak var olan birey için sosyo-psişik sorunlara sebebiyet verebilir. Alver'e göre (2016, 49) "dedikodu her halükarda bir yıkma işidir". Esasında insan eylemlerinin iyi-kötü olarak değerlendirmeye tabi tutulması ve eylemlerin mahiyetinin çoğu zaman normatif unsurlara referans ile değerlendirilmesi, bireylerin gerçekleştirdikleri eylemlere dair başka toplumsal aktörleri söz sahibi kılmaktadır. Ancak ayrı ayrı her insanın bazen iyi, bazen kötü; bazılarının karşı iyi, bazılarının karşı kötü; bazılarının karşı bazen iyi, bazen kötü olabildiği göz önüne alındığında, dedikodunun sadece ahlaki olarak değil rasyonel olarak da yıkıcı yanı ortaya çıkmaktadır. Fakat nihai olarak dedikodunun neden olduğu "elalem" fenomeni önemli bir sosyal kontrol aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplum içerisinde dedikodunun büyük oranda yaygınlık kazanması toplumun norm veya kutsal olarak işaretlediği alanların sığlaşmasına ve söz konusu alanların normalleşmesine de yol açabilir. Bir grup içerisindeki aktörlerin belirli eylemlilik hallerinden dolayı sürekli olarak birbirini ayıplaması, hatta bu ayıplama ediminin zamanla ritüel haline gelmesi, söz konusu normatif olmayan eylemlilik hallerini normalleştirebilir. Böylece başlangıçta kutsal ve ihlal edilmesi kesinlikle yasak olan eylemler, tutumlar, tarzlar ve pozlar normalleşmiş bir şekilde yeniden üretilmiş olur.

Sosyal kontrolün diğer önemli dilsel enstrümanlarından bir tanesi de beddualardır. Beddua gerçekten de sekülerlik belirtilerinin daha az görüldüğü toplumlarda ciddi işlevler görebilmekte, sosyal kontrol için en radikal telkinleri üretebilmektedir. Bu noktada Kocaer'in (2007, 31-32) internet ortamında yaptığı analizler dikkat çekicidir. İnternet ortamında çıkan ve normatif/ahlaki hususlarla bağdaşmayan içeriklere sahip olan haberler, beddua olarak nitelendirilebilecek yorumlarla çok fazla etkileşim almaktadır. Tepkilerin radikalleşmesi, ihlal edilen doktrinlerin çoğu zaman önemini hatırlatabilmektedir. Ancak öte yandan dedikoduda olduğu gibi bedduaların da ritüel şeklinde icra edilmesi, yasak alanın yeniden üretimini, normalleşmiş bir biçimde gerçekleştirebilir. Yani

herkesin birbirine rahatlıkla beddua edebildiği bir toplum içerisinde beddua etmenin yaptırım gücü ortadan kalkabilir, bir söylem olarak beddua sıradanlaşabilir.

3.3. Duygular

David Hume'a göre (2017) insanlar, aklından çok duyguları ile hareket ederler ve insanların ahlaklı bir insan olmasının yolu, duyguların eğitilmesinden geçmektedir. Ona göre akıl, duygusal olarak verilmiş kararların meşrulaştırılması için çalışan bir mekanizmadır. Bu veri araçsal akıl vurgusunun sıklıkla yapıldığı çağımızda, duyguların öneminin tekrardan gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Esasında duyguların önemi zaman zaman vurgulanmakta fakat özel olarak sosyoloji literatüründe bu alana pek yer verilmemektedir. Öte yandan 21.yy'da dahi hemen her toplumda duyguların eğitildiği ve bir dizi normatif unsurların bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde duygu eğitimi yolu ile içselleştirildiği görülmektedir. Mesela, sosyal bilimler için yazılan metinlerin değer yüklü, duygusal ya da hamasi olması bu eğitimin bir parçası olarak görülebilir. Burada duyguların bilimsel eğitimi vasıtasıyla bir dizi eylemlerin mümkünatının veya makuliyetinin ortadan kalkması, bir sosyal kontrol mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim özellikle utanma duygusu, toplumsal aktörlerin bir dizi eylemlilik hallerinden imtina etmesine sebep olan duygu olarak karşımıza çıkmaktadır (Önderman, 2009, 130-131).

Eduardo'ya göre (2016, 502) sosyal kontrolü sağlayan dört önemli duygu: korku, öfke, utanç ve gururdur. Ancak öte yandan Stets ve Turner (2006, 59) bu duygulara empati ve suçluluk duygusunu da ekler. Esasında birçok duygu eklenebilir ve bu duyguların meczedilip başka duyguların ortaya çıkması da söz konusu olabilir. Mesela öfke, utanç ve gurur duygularının beraber bulunması öç alma duygusunu doğurabilir ya da öç alma duygusu bu üç duygu ile beraber

tanımlanabilir³. Nihayetinde öç alma duygusu da bir sosyal kontrol duygusu olarak karşımıza çıkabilir. Taraflardan birisinin öç alma duygusu, onu kendi içerisinde bir dizi tutarlılığa sevk edebilir. Öcü almaya niyetlenenin, kendi grubu içerisinde, öç almak için tasarladığı eylemi meşrulaştırması gerekebilir. Bunun içindir ki kişi, meşruiyet adına normatif unsurlara bağlanma ihtiyacı hissedebilir. Özellikle savaş dönemlerinde hemen her liderin kendi normatif unsurlarına gönderme yapması, ister savaşın haklı tarafı olsun isterse haksız tarafı olsun ulusların ahlakçı vurguları, öç alma duygusunun değer zeminine yaslandırılma zorunluluğu ile alakalıdır.

Nietzsche'ye göre (2014, 31) öç alma duygusu beliren kişinin, onurunun başkalarının gözünün önünde mi yoksa sadece kendisine zarar verenin gözünde mi kırıldığı önemlidir. Çünkü eğer onur, başkalarının gözünün önünde kırıldıysa, öç alma duygusu aleni olarak belirecektir. Ancak kırılan onurun varlığı sadece düşman tarafından biliniyorsa, bu duygu gizli olarak belirecektir. Şüphesiz Nietzsche, kesinliği olmayan güçlü ihtimaller üzerinden bir çözümleme yapmaktadır. Ancak her halükarda öç alma arzusuna neden olan taraf, karşı tarafta bu duygunun belirme ihtimalinden haberdar olacaktır. Dolayısıyla öce muhatap olanı çeşitli yoğunluklarda bir korku sarma ihtimali yüksektir. Korku duygusu ise çoğu zaman sosyal kontrol duygularının en önemli unsurlarından bir tanesi olarak görülmektedir. Öce muhatap olması beklenen tarafların da tıpkı karşı taraf gibi normatif çerçeveye tutunup öcün gayrimeşru olduğuna dair izleyenleri ikna etme çabası olabilecektir. Nihai olarak öç, hem alanda hem de alınanda ikna edici bir sosyal kontrol fenomenine dönüşebilmektedir.

İnsana dair bütün duyguların, insanı belirli eylemlere sevk etme

³ Duyguların tanımlanması felsefenin alanına girmektedir ve bu çalışma için duygu tanımlama çabası yersiz bir tutum olacaktır. İnsanın hangi duygularla mücehhez olduğu veya hangi duyguları açığa çıkarabilme yeteneğine sahip olduğu konusu felsefeciler tarafından daha önceleri çok kez tartışılmıştır.

iradesine sahip olmasının yanında, insanı belirli eylemleri yapmaktan da mahrum etmesi gibi bir durum söz konusudur. Hem sevin hem de mahrumiyetin önemli ölçüde kendisini sosyal kontrole tahvil edebildiği görülmektedir. Duyguların insan davranışını etkilediği açık bir şekilde kabul edilmektedir. Fakat duygulara dair yapılan tartışmalardan birini de duyguların toplumsal koşulların etkisi altında mı yoksa bireyin psikolojik dürtüleri ile mi geliştiği sorunsalı oluşturmaktadır. Öfke duygusu olarak tarif edilen durumun psişik bir analizle mi yoksa sosyolojik bir yaklaşımla mı çözümlenebileceği tartışması, bu çalışma için yersiz olacaktır. Her hali ile duyguların nispi de olsa bir sosyal kontrol fenomeni olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ancak duygu fenomeni, yapısal özelliklikleri itibariyle en azından toplumsal yapının makro ölçekli kurumlarından ayrılabilir bir özelliğe sahiptir.

Sembolik etkileşimcilere göre duyguların kendi içerisinde tutarlı bir gramere dönüşmesi insan etkileşimi ile mümkün olur ve duygular sosyal kontrolde temel bir rol oynar (Eduardo, 2016, 500). Böylece insan öznesinin neyi, nerede, ne kadar, yapabileceğinin mümkünatı ve makuliyeti duygular yoluyla belirlenebilir. Tabii ki duygular tüm bu denetimi gerçekleştirirken ahlak sistemleri ile insanı edilgenleştirmek amacıyla yakın bir irtibat kurabilmektedirler. Bu noktada “passion” (tutku) ve “passive” (edilgen) kelimelerinin latinedeki “passio” (acı çekmek) kelimesi ile olan etimolojik akrabalığı dikkat çekici bir ayrıntı sunmaktadır. Burada edilgen olmanın acı çekmek gibi olumsuz bir tarafı açığa çıkarken, duygusal olmak ile edilgen olmak da kendi arasında histerik bir akrabalığı paylaşmaktadır (Ahmed, 2014, 11). Latin kökenli dillerin göstermiş olduğu bu bağlantı öznedeki bulunan duyguların dış dünyadan gelen uyarıcılarla birleşmesi durumunda özne iradesi üzerinde etki sahibi olduğunu, özenin duygular marifetiyle dönüştürülebildiğini ve kontrol edilebildiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada duygular, sosyal kontrol enstrümanı olarak da sosyoloji için incelenmesi gereken ciddi birer olgu şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Toplumsal sistemin en temel işlevi, çatışma ve sorun çıkarma yeteneği olan bireylerin dizginlenmesini ve dayanışma içerisinde örgütlenmesini temin etmesidir. Bu noktada hem genel toplumsal sistem hem de o sistemi oluşturan alt sistemler bireyleri sürekli olarak kontrol altına almakta, onlara genel örgütlenmenin paydaşı haline gelmesi için sürekli telkinler vermektedir. Sapma eğilimlerinde ise bir kontrol ve denetleme mekanizması kurarak sapmanın imkanını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Nihai olarak sapanlara müeyyideler uygulamakta, bireylerin en azından bir sonraki eylemlerini denetim altına almak için sürekli çalışmaktadır. Bu işleyiş sosyoloji literatüründe şimdiye kadar çok kez anlatılmıştır. Fakat literatürde sosyal kontrolün mikro enstrümanları olarak görülebilecek bir kısım fenomenlerin de tıpkı din, aile, siyaset, hukuk vs. kurumlar gibi birey üzerinde etkili olabileceği üzerinde durulmamıştır. Bu çalışma, mezkur mikro enstrümanlar üzerine odaklanarak sosyal kontrol çalışmalarının, dil felsefesinin argümanlarını göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulanmıştır.

Tıpkı makro kurumlar marifetiyle gerçekleşen sosyal kontrol gibi dilsel yapılar da gramer mantığını dayatarak bireyler üzerinde bir denetleme gücüne sahip olmaktadır. Dilsel yapılara dair özellikle sosyal felsefe içerisinde çok fazla atıf yapılmıştır. Hatta bu iktibaslar toplumsal sistemi dile indirgeyecek kadar ileri gitmiştir. Ancak sosyal kontrol ile gösterge, sembol, söylem, marş, slogan, dedikodu, beddua, duygu gibi unsurlar arasındaki irtibat sosyolojik olarak gerektiği kadar vurgulanmamıştır. Nitekim toplumların olağanüstü dönemlerinde sosyal kontrollerinin arttığı çoğu kişi tarafından vurgulanırken, bu kontrolün hangi unsurlar ile yapıldığı üzerinde de pek durulmamıştır. Olağanüstü dönemlerde sloganların artması, sembollere olan sadakatin yükselişe geçmesi, marşlara olan teveccühlerin gözle görünür olması, söylemlerin değişmesi ve buna binaen onlara olan bağlılığın güçlenmesi; esasında sosyal kontrol

enstrümanlarının sadece din veya siyaset gibi kurumlar olmadığını ortaya koymakta ve bu mikro esntrümanların da toplumsal sistem içerisinde önemli bir kontrol-denetleme işlevi olduğunu göstermektedir. Ne var ki kimilerine göre modern özne geleneksel kontrol mekanizmalarından ziyade daha çok gösterge ve söylem marifetiyle edilgenleşmekte ve kontrol altına alınmaktadır.

Modern öncesi zamanlarda temel sosyolojik kurumların baskın bir şekilde denetleme unsuru olduğu bilinirken, bugün bu denetleme daha çok mezkur mikro sosyal kontrol mekanizmaları ile gerçekleştirilmektedir. Ancak bunun karşısında dil, söylem, gösterge, ya da duygu gibi birbiri içine geçmiş bu mikro yapılar, sadece bugünün değil en iptitadi zamanların öznesi için de belirli bir anlamı haizdir. Bugünün öznesini daha önceki aktörden ayıran husus ise bugünün öznesi, göstergeler veya dilsel yapıların taarruzlarına çok daha fazla muhatap olmaktadır. Yani kontrol ve denetleme mekanizmaları olarak görülecek unsurların varlığı insanlık tarihi kadar eskidir ama hangi mekanizmanın, hangi zaman dilimi içerisinde, hangi yoğunlukla çalıştığı, çeşitli değişkenlerin bir arada değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Fakat burada yürütülen tartışmada görüldü ki, ister makro isterse de mikro yapıların birey üzerinde mutlak ve mukadder bir etkisi söz konusu değildir. Yani nihai olarak davranışçı sosyologların yapısalcıları, işlevselcileri veya yapısal işlevselcileri bireylere biçtikleri edilgen form için elıştirmeleri yersiz bir tutum değildir. Nihai olarak betimleyici bir araştırma şeklinde inşa edilen bu çalışmada yapılan kavramsal ve kuramsal tartışmadan sonra sosyal kontrolün büyük ölçüde makro kurumlar üzerinden anlatıldığı görülmüştür. Yapısalcı görüşle büyük ölçüde örtüşen bu temayüllerin, yapısalcı anlayışın -özellikle de semantik ve semiyotik çözümleme anlayışının- bazı vurgularını ihmal ettiği anlaşılmıştır. Nitekim burada seçilen tematik örneklerin ve gramatik yapıların daha önceleri sosyal kontrol bağlamında ele alınmamış olması bu durumu destekler niteliktedir.

Kaynakça

- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*. çev. Sultan Komut. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.
- Akçakaya, Nuh. *Renklerin Sosyolojisi: Renklerin Toplumsal Mahiyeti Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017.
- Akın, Mahmut Hakkı. *Toplumsallaşma Sözlüğü*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2011.
- Alkoç, Seval. *Savaş Propaganda Afişlerinde Renk ve Slogan*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2017.
- Alver, Köksal. *Haller Hayeller*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Atilla Demir, Sevim. "Modern Toplumda Kontrol Mekanizmaları: Foucault ve Disiplin Kuşatması". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2009): 1-12.
- Aydemir, Özgür Kasım. "Türkçede Sloganlaştırılan Dil Birliklerinin Toplum Dilbilimsel İşlev Çözümlemesi Üzerine Bir Deneme". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmalar Merkezi* (2006): 1-10.
- Bağrıyanık, Mehmet Fatih. *Dijital Alanın Tipolojileri: Dijital Kültüre Dair Sosyolojik Bir Okuma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018.
- Baton, Ellen L. "Informational and Interactional Functions of Slogans and Sayings in the Discourse of a Support Group". *Discourse & Society* 4/10 (1999): 461-486.
- Bernstein, Basim. *Pedagogy, Symbolic Control and Identity Theory, Research, Critique*. Londra: Taylor & Francis, 1996.

- Birekul, Mehmet. "Toplumal Hareketler ve Müzik: Söylemden Harekete Marşlar/Ezgiler". *Sosyoloji Divanı* 5 (Haziran 2015): 87-118.
- Bottomore, Tom. *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Chatman, Seymour. *Öykü ve Söylem Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*. çev. Özgür Yaren. Ankara: De Ki Basım Yayım, 2008.
- Çakın, Akın. "Yasa Yapma Süreci ve Sosyal Kontrol (Şeffaflık ve Katılım)". *Yasama Dergisi* 9 (2008): 57-73.
- Çalıcı, Sercan. "Deleuze ve Guattari'de Dilin Yersiz-yurtsuzlaşması: Emir-Sözcüklerden Tercihler Mantığına". *Düşünme Dergisi* 2 (2012): 6-28.
- Çetin, Adnan. "Bir Kavramın Kısa Tarihi: 'Mahalle Baskısı'". *Mukaddime* 3 (2010): 81-92.
- Çil, Hüseyin. *Bedeni Kurgulamak İslami Romanlarda Beden ve Kimlik*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Danış, Muhammed Salim. *Dedikodunun Sosyolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015.
- Demir Güneş, Cevriye. "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar". *Kaygı Uludağ Üniversitesini Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013): 55-70.
- Derrida, Jacques. *Göstergebilim ve Gramatoloji Jacques Derrida ile Julia Kristeva Arasındaki Söyleşi*. çev. Tülin Akşin. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1994.
- Durkheim, Emile. *Ahlak Eğitimi*. çev. Hüseyin Portakal. İstanbul: Cem Yayınları, 2013.

- Eduardo, Bericat. "The sociology of emotions: Four decades of progress". *Current Sociology* 64/3 (2016): 491-513.
- Ersoy, Merve. Türkiye'de Yayımlanan 1980 Sonrası Reklam Sloganlarında Duygusal Pazarlama. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2014.
- Foucault, Michel. *Söylemin Düzeni*. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Hil Yayın, 1987.
- Foucault, Michel. (2001). *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*. çev. Mehmet Ali Kılçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 1987.
- Goffman, Erving. *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. çev. Şerife Geniş - Levent Ünsaldı - Suphi Nejat Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2014.
- Grup, Selika. "İmam Hatip Marşı" <http://tubeilahi.net/26934-ilahi-grup-selika-imam-hatip-marsi-indir>. Erişim: 9 Kasım 2018.
- Günşen İçli, Tülin - Burcu, "Esra. İnfomal Sosyal Kontrolün Sağlanmasında Ailelerin Gelir ve Eğitim Düzeyinin Önemi: Ankara'da Uygulamalı Bir Çalışma". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (1993): 43-56.
- <http://www.internethaber.com/gecmisten-gunumuze-parti-sloganlari-271409h.htm>. Erişim: 20 Kasım 2018.
- <https://maksatgelisim.blogspot.com/2016/11/slogan-ornekleri.html>. Erişim: 20 Kasım 2018.
- Hume, David. *An Enquiry into the Sources of Morals*. Jonathan Bennett, 2017.

- Karakuş, Önder. “Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal sermaye mi? Sosyal Kontrol mü?”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1/14 (2013): 1-19.
- Kocaer, Sibel. “Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Beddualar ve İnternet”. Millî Folklor 75 (2007): 29-33.
- Levi-Strauss, Claude. Yaban Düşünce. çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Lyotard, Jean-François. Postmodern Durum Bilgi Üzerine Bir Rapor. çev. Ahmet Çiğdem. Ankara: Vadi Yayınları, 1994.
- Maigret, Eric. Medya ve İletişim Sosyolojisi. çev. Halime Yücel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Marx, Karl. Kapital (Cilt 1). çev. Mehmet Selik - Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Meriç, Cemil. Bu Ülke. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Nietzsche, Friedrich. Gezgin ve Gölgesi İnsanca, Pek İnsanca -2. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Öğütte, Vefa Saygın. Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Önderman, Murat. Sosyo-Kültürel Bir Fenomen Olarak Utanç. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009.
- Özel, Cemal. “1980’lerden Günümüze İslamcı Müziğin Sosyolojik Analizi”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/57 (2016): 145-174.

- Park, Robert Ezra - Burgess, Ernest W. Asimilasyon ve Sosyal Kontrol Sosyoloji Bilimine Giriş II. çev. Pınar Sayar Kızılçalı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Poloma, Margaret M. Çağdaş Sosyoloji Kuramları. çev. Hayriye Erbaş. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- Rifat, Mehmet. XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Ritzer, George. Modern Sosyoloji Kuramları. çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayım, 2013.
- Ritzer, George - Stepnısky, Jeffery. Sosyoloji Kuramları. çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayım, 2014.
- Saygın, Tuncay. Yapısalcılıktan Postyapısalcılığa. Postyapısalcılık. Haz. Armağan Öztürk. 7-34. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010.
- Simmel, Georg. Bireysellik ve Kültür. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Simmel, Georg. Paranın Felsefesi. çev. Yavuz Alogan - Öykü Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları, 2014.
- Stets, Jan E. - Turner, Jonathan H. Handbook of the Sociology of Emotions. United States of America: Springer, 2006.
- Stevens, Jacqueline. Devletin Yeniden Üretimi. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Uçan, Hilmi. Yazınsal Eleştiri ve Göstergibilim. İstanbul: Perşembe Kitapları, 2002.
- Ülgener, Sabri F. Makaleler. İstanbul: Derin Yayınları, 2006.

Weber, Max. Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı. çev. Zeynep Gürata. Ankara: Ayrac Yayınevi, 1999.

Yaman, Ömer Miraç. Apaçi Gençlik. İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

Yazıcı, Mehmet. “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 24/1 (2014): 209-223.

Yüncüoğlu, Taner. “İmam Hatip Marşı”
<https://ilahisozleri.net/taner-yuncuoglu/imam-hatip-marsi.html>. Erişim: 10 Ekim 2018.

Zijderveld, Anton C. Klişelerin Diktatörlüğü. çev. Kadir Canatan. İstanbul: Açılım Kitap, 2010.